

การบริหารจิตเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหาร

ในหลักธรรมพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญของผู้นำ ดังพระพุทธพจน์เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อฝูงโคทั้งหลายว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคดฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติชั่วเสียหาย แว่นแคว้นทั้งหมดก็จะยากเข็ญหากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรงโคหมดฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งแว่นแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม”

จากพุทธพจน์ ข้างต้นพอจะสังเกตได้ว่า สังคมทุกสังคมต้องการผู้นำที่สามารถนำพาผู้อื่นไปสู่เป้าหมายหรือทิศทางที่ต้องการได้ ด้วยความสำเร็จเรียบร้อย ทุกวงการต้องมีผู้นำ มิฉะนั้นจะเคลื่อนไปสู่เป้าหมายร่วมกันโดยพร้อมเพรียงกันได้อย่างไร ดังที่มีการเปรียบเทียบเหมือนกับหัวหน้าโค แต่การจะเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จไม่ใช่ของง่ายเพราะคนไม่เหมือนกับโค คนเลี้ยงได้ มีความคิดได้ ผู้นำจึงจำเป็นต้องมีเทคนิค ความพร้อม และความสามารถหลายอย่างยิ่งกว่าหัวหน้าฝูงโค คนจะเป็นผู้นำในทุกวงการมิใช่ใครก็เป็นได้ คุณสมบัติหรือปัจจัยเกื้อกูลความสำเร็จของผู้นำคนไทยเคยเรียกว่า “บารมี”¹ ทำให้ดูเป็นเรื่องอภินิหารไป ความจริงบารมีคือคุณงามความดีที่สั่งสมมา เช่น ความอดทน ความกล้าหาญ ความเพียร ความเสียสละ การเป็นคนมีสติปัญญา ฉลาดหลักแหลม เป็นต้น ตามตำราสากลไม่เรียกบารมี แต่เรียกว่า “ภาวะผู้นำ” และที่จะขาดเสียมิได้คือความมีคุณธรรม จริยธรรมของผู้นำเป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะสังคมทหารที่จะต้องดูแลทุกข์สุขผู้ใต้บังคับบัญชา ร่วมเป็นร่วมตายทั้งในยามปกติและในยามสงครามได้

ปัญหาด้านกำลังพลที่กองทัพประสบอยู่ ที่มีสาเหตุมาจากการขาดคุณธรรม จริยธรรม อาทิ เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน การขาดวินัย ปัญหาหนี้สิน การพนัน กระทำตนเป็นผู้มีอิทธิพล ประกอบอาชีพเสริมในลักษณะที่ผิดกฎหมาย และเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด เป็นต้น ถึงแม้ว่ากองทัพจะนำวิธีการหรือแนวทางปฏิบัติในรูปแบบต่างๆ นำมาปรับใช้เพื่อให้กำลังพลพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อาทิ เช่น การประเมินค่ากำลังพล การทดสอบสมรรถภาพร่างกาย การอบรมคุณธรรม

จริยธรรม การฝึกตั้งแต่ขั้นพื้นฐานเป็นบุคคลจนถึงการฝึกเป็นหน่วยเบื้องต้นสูง การตรวจประเมินผลโดยคณะกรรมการของหน่วยเองหรือคณะกรรมการในระดับกองทัพบกในแต่ละสายงาน แต่การเสื่อมถอยของคุณธรรมจริยธรรมยังมีอยู่ และนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเนื่องจากสภาวะแวดล้อมของสังคมเปลี่ยนแปลงเร็วมากโดยเฉพาะความเจริญทางด้านวัตถุแต่การพัฒนาทางด้านจิตใจ กลับน้อยและสวนทางกัน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวจะสะท้อนถึงภาวะผู้นำทางทหารในทุกระดับโดยตรงซึ่งจะต้องได้รับการปลูกฝังและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผู้วิจัยซึ่งรับราชการในกองทัพบก ได้เคยดำรงตำแหน่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองบังคับบัญชาในฐานะผู้บังคับหน่วยและในฐานะฝ่ายเสนาธิการในสายงานกำลังพล ทำให้ได้รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกำลังพล

จึงมีแนวความคิดว่าการบริหารจัดการหรือการฝึกสมาธิ และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาหล่อหลอมกลมกลืนจิตใจและประยุกต์ใช้ในด้านการบริหารงานบริหารหน่วยน่าจะเป็นสิ่งสำคัญในอันที่จะช่วยเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหารในทุกระดับได้เป็นอย่างดี ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาผู้นำในทุกระดับขั้นให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นทหารอาชีพ เป็นผู้มั่งคั่งมั่งคั่งทหารอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของชาติในด้านการทหาร จะนำผลดีมาสู่กองทัพและประเทศชาติ

ตัวอย่างการพัฒนาประเทศของสิงคโปร์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยใช้ระยะเวลาไม่ถึง 50 ปี จากประเทศที่ต้องแยกตัวจากมาเลเซียไปสู่ประเทศที่มีความสามารถในการแข่งขันเป็นอันดับ 2 ของโลก ที่มีมาจากหลายปัจจัยด้วยกันแต่ที่สำคัญ คือ ประการแรกมีผู้นำที่แข็งแกร่ง มีวิสัยทัศน์ มีความสามารถและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวในการบริหารประเทศ โดย ลี กวน ยิว เห็นความสำคัญของการสร้างภาวะผู้นำ (Leadership) ให้เกิดขึ้นในทุกระดับในสิงคโปร์ “เขาเชื่อในเรื่องนำคนดีมาดำรงตำแหน่งถึงแม้ระบบจะไม่ดีหรือห่วยสุด”² เพราะคนดีเมื่อมาดำรงอยู่สามารถสร้างระบบที่ดีได้ แต่ถ้าระบบที่ดีแต่เอาคนไม่ดีมาดำรงตำแหน่ง ระบบก็จะพังและพินาศไป โดยสิ่งแรกที่ทำ คือ ปรับทัศนคติใหม่ ปลูกฝังความคิดและความเชื่อ ประการที่สอง คือ การลงทุนด้าน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสร้างความได้เปรียบแข่งขัน มีการจัดอันดับ “กำลังคน” มีผลิตภาพ (Productivity) อยู่ในอันดับสูงสุดของโลก

สำหรับความหมายของภาวะผู้นำนั้น มีการให้ความหมายหรือคำนิยามที่แตกต่างกันมากมายมีการอธิบายด้วยคำต่างๆหลายคำที่สำคัญ เช่น คุณลักษณะส่วนบุคคล พฤติกรรม อิทธิพลเหนือผู้อื่น รูปแบบของปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ในบทบาท หรือ

ตำแหน่งบริหารในอาชีพ และอาจมีการใช้สับสนกับคำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน เช่น อำนาจ อำนาจหน้าที่ การบริหารจัดการ การบริหารปกครอง การควบคุม และการตรวจสอบดูแล

กล่าวโดยสรุปเพื่อให้เห็นภาพภาวะผู้นำที่มีขอบเขตชัดเจนขึ้น สามารถให้ความหมายได้ว่าภาวะผู้นำ³เป็นคุณลักษณะ พฤติกรรม ความสามารถ หรือกระบวนการที่เป็นปฏิสัมพันธ์ หรือเป็นการดำเนินชีวิตของบุคคล ที่สามารถมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น กลุ่มคน สามารถสร้างแรงบันดาลใจ สร้างความปรารถนา ทำให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา การยอมรับ ความพยายาม การอุทิศตัว การใช้ความสามารถอย่างดีที่สุด และช่วยเพิ่มพลังอำนาจของผู้อื่น เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

ผู้นำเป็นรูปธรรม เป็นตัวบุคคลจับต้องได้ แต่ภาวะผู้นำเป็นนามธรรม อยู่ภายในตัวของผู้นำไม่สามารถที่จะแตะต้องหรือสัมผัสได้ แต่ก็สามารถสะท้อนออกมาในลักษณะต่างๆ ของผู้นำทั้งทางกาย วาจา แต่ทั้งนี้ต้องมีลักษณะต่างๆในพระพุทธศาสนา ยกกำกับควบคุม มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาตามมา นั่นคือ ขาดจริยธรรมของผู้นำ

คุณลักษณะผู้นำทางทหาร⁴ ของกองทัพบกได้รับอิทธิพลแนวคิดจาก สหรัฐอเมริกา โดยได้รับความร่วมมือในการส่งทหารไปศึกษาด้านการทหารและการแลกเปลี่ยนทางทหารอย่างต่อเนื่อง หลักการและแนวคิดของสหรัฐอเมริกากำหนดคุณลักษณะผู้นำทางทหาร 15 ประการดังมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้ ลักษณะท่าทาง (Bearing) คือสิ่งที่ทำให้เกิดความประทับใจ อันเกิดจากท่าทาง อากัปกิริยาและการปฏิบัติตัวของบุคคล ความกล้าหาญ (Courage) คือ ลักษณะจิตที่ตระหนักดีถึงความน่ากลัวของอันตราย แต่สามารถควบคุม ให้เข้าเผชิญได้ด้วยความมั่นคง สามารถเข้ารับผิดชอบและปฏิบัติหน้าที่ในสถานการณ์อันตรายได้ ความเด็ดขาด (Decisiveness) คือ ความสามารถ ที่จะตัดสินใจได้ทันที และประกาศอย่างชัดเจนและมั่นคง ความเชื่อถือได้ (Dependability) คือ การปฏิบัติงานอย่างถูกต้องแน่นอนจนเป็นที่เชื่อถือได้และไว้วางใจต่อผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชา ความอดทน (Endurance) คือ ความสามารถทางร่างกายและทางจิตใจที่จะทนต่อความหิวกระหาย ความเจ็บปวด ความเหน็ดเหนื่อย ความระทมทุกข์ และความยากลำบาก ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) คือ การแสดงความสนใจและเอาใจใส่อย่างแท้จริงต่อหน้าที่หรือกิจการที่ตนปฏิบัติด้วยความร่าเริงแจ่มใส และมองโลกในแง่ดี การริเริ่ม (Initiate) คือ ความต้องการที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งเริ่มต้นโดยความคิดของตนเอง ความซื่อสัตย์ (Integrity) คือ ลักษณะของความซื่อตรง มั่นคงใน

หลักศีลธรรม ไม่ทุจริต คดโกง ไม่พูดปด วิจารณ์ญาณ (Judgment) คือ คุณสมบัติในการไตร่ตรอง เพื่อแก้ปัญหาและหาความจริงเพื่อเป็นมูลฐานในการตัดสินใจได้สมเหตุผล ความยุติธรรม (Justice) คือ ความเที่ยงตรง ไม่ลำเอียง ปราศจากอคติ ความรอบรู้ (Knowledge) คือ ความรู้ในวิชาชีพของตน และมีความเข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชา ความจงรักภักดี (Loyalty) คือ คุณสมบัติประจำตัวของบุคคลที่มีความจงรักภักดี ต่อประเทศชาติ ต่อหน่วย ต่อผู้อาวุโส และต่อผู้ใต้บังคับบัญชาของตน กาลเทศะ (Tact) คือ ความสามารถที่จะร่วมงาน หรือประสานงานกับผู้อื่นได้ดีโดยปราศจากการกระทบกระทั่ง รู้จักใช้คำพูดหรือการกระทำที่ดี และเหมาะสมกับบริบท สถานที่และกาลเวลา ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) คือ ความพยายามหลีกเลี่ยงการหาประโยชน์สุขหรือความก้าวหน้า ส่วนตัวบนความเดือดร้อนของผู้อื่น ความมีวิสัยทัศน์ (Vision) คือ การมองการณ์ไกล และเฉียบแหลมให้ทันต่อเหตุการณ์ และสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างมีแบบแผนและนโยบาย

นอกจากคุณลักษณะทั้ง 15 ประการ ผู้นำทางทหารต้องยึดหลักการของผู้นำอีก 11 ประการ ได้แก่ รู้จักตนเองหาหนทางปรับปรุงตนเองตลอดเวลา มีความสามารถทั้งทางเทคนิคและทางยุทธวิธี แสวงหาความรับผิดชอบมีความรับผิดชอบในงาน ตัดสินใจอย่างถูกต้องและทันต่อเหตุการณ์ ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างต่อผู้ใต้บังคับบัญชา รู้จักผู้ใต้บังคับบัญชาและให้สวัสดิการแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา แจ้งเรื่องราวที่เกี่ยวข้องให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทราบ พัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชาให้มีความรับผิดชอบ มั่นใจว่าผู้ใต้บังคับบัญชาเข้าใจภารกิจที่ได้รับมอบหมาย ฝึกผู้ใต้บังคับบัญชาให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ และใช้หน่วยปฏิบัติการกิจตามขีดความสามารถที่มี

FM 22-100 Army Leadership⁵ ซึ่งเป็นคู่มือราชการสนามที่ใช้ในกองทัพบก และใช้สอนในหลักสูตรโรงเรียนเสนาธิการทหารบก สหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายคุณลักษณะผู้นำทางทหารและภาวะผู้นำอย่างกว้างๆและเข้าใจง่ายว่า คุณสมบัติผู้นำ คือสิ่งที่ผู้นำต้องมี (Be) ประกอบด้วย ค่านิยมของกองทัพบก คุณลักษณะผู้นำ และเน้นไปที่คุณสมบัติผู้นำ สมรรถนะหรือทักษะในการทำงาน คือสิ่งที่ผู้นำต้องรู้ (Know) และภาวะผู้นำ คือสิ่งที่ผู้นำต้องทำ (Do) ประกอบด้วย 3 สิ่งคือ มีอิทธิพลเหนือจิตใจ ลงมือปฏิบัติเป็นตัวอย่างและปรับปรุงแก้ไขตนเองตลอดเวลา กล่าวได้ว่ากองทัพบกได้แปลและประยุกต์คุณลักษณะผู้นำและภาวะผู้นำทางทหารจากกองทัพบกสหรัฐอเมริกามาเป็นต้นแบบและแปลมาเป็น รส.6-22 คู่มือราชการสนาม ว่าด้วยการนำและผู้นำทางทหาร

พ.ศ.2552 กรมยุทธศึกษาทหารบก ฉะนั้นคุณลักษณะผู้นำและหลักการภาวะผู้นำทางทหารของไทยจึงไม่มีต้นฉบับ ที่เกิดจากแนวคิดและความคิดแบบไทยโดยแท้จริง

ตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก การจะเป็นผู้นำ ให้บุคคลอื่นทำตามหรือมีความเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ ผู้ที่จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ จนมีความสามารถและยอมรับหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ และจะเน้นในเรื่องการปกครองตนเองเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำได้นั้นต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อนดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันสมควรก่อน แล้วพึงพร่ำสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤตินตนเองอย่างนี้แล้วพึงไม่เศร้าหมอง”⁶

หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำ และการพัฒนาตนเองนั้นต้องพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ คือไม่คิดชั่ว พูดชั่วและทำชั่ว ที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคม เพียงแค่นี้ยังไม่พอสอดทำในสิ่งที่ถูกทำนองครองธรรมและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและส่วนรวมด้วย และการจะพัฒนาตนเองตามกระบวนการดังกล่าวได้ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมให้มีจิตสำนึก ควบคุมตนเองได้ ก็ชื่อว่าเอาชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้งล้านคน ในสมรภูมิ ยังไม่ชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้สิ จึงชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด”

พระพุทธศาสนาเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพราะถือว่าเมื่อผู้นำมีคุณธรรมแล้วประชาชนย่อมอยู่เป็นสุข คุณธรรมของการเป็นผู้นำนั้นเป็นหลักการของการบริหารที่ดี เรียกว่าธรรมาธิปไตย⁷ หมายถึงการบริหารโดยถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ ยึดหลักบรรทัดฐาน (Norm) หลักการ (Principle) และคุณธรรม (Virtue) เป็นแนวทางในการบริหาร และการบริหารนั้นต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณหรือใช้อำนาจและคุณธรรมซึ่งจะทำให้ได้ทั้งน้ำใจและผลของงาน

ด้วยแนวคิดและความเชื่อตามแนวทางพุทธศาสนาที่ว่า ชีวิตคือการศึกษหรือการเรียนรู้ (Life is Education) การพัฒนาแนวพุทธนั้นจะมุ่งพัฒนาคณะแบบองค์รวม คือ วิถีไตรสิกขา⁸ หรือ บทเรียน 3 เรื่องที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ อันได้แก่ ศีลสิกขา หมายถึงการมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี สมာธิสิกขา หมายถึงการฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบ แน่วแน่ มั่นคง และ ปัญญาสิกขา

หมายถึงการมีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและการฝึกฝนอบรมหรือพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจเช่นนั้น

เมื่อกล่าวถึงเรื่องการฝึกจิตหรือการบริหารจิตแล้ว จิตเป็นธาตุรู้ แต่ยังเป็นรู้หลงรู้ผิด เพราะยังมีวิชาความรู้ในสัจจะ เป็นเครื่องปิดบังจิตที่เป็นธาตุรู้ จึงรู้ผิดรู้หลง อันเรียกว่า อวิชา ฉะนั้นสิ่งที่รู้อยู่นั้นเป็นรู้ผิดรู้หลงนั้น จึงผิดไปจากสัจจะ⁹ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเหตุแห่งความไม่หวั่นไหว ในพุทธภาษิตที่ว่า “สติกำหนดลมหายใจเข้าออก อันผู้ใดอบรมบริบูรณ์ดีแล้ว ทั้งกายทั้งจิตของผู้นั้น ก็ไม่หวั่นไหว”¹⁰ บุคคลที่มีพลังจิตสูงคือ บุคคลที่มีสมาธิดี หรือ อธิจิตตสิกขา¹¹ คือ การฝึกปรือเพื่อเสริมสร้างคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ดังนั้น สมาธิ จึงหมายถึงภาวะจิตที่มีคุณภาพและมีสมรรถภาพดีที่สุด การภาวนา¹²คือการสร้างจิตให้เป็น พุทธะ คือ รู้ ตื่น เบิกบาน เกิดปัญญาที่จะแก้ไขทุกข์ แก้ไขปัญหาภายในจิตใจของตนเอง ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งสิ่งภายนอก การพัฒนาจิต¹³ ไม่ใช่การนั่งหลับตาปริกกรรมภาวนา การฟังธรรม การเดินจงกรมเท่านั้น และไม่ใช่ว่าการผูกขาดของชาวพุทธ

แต่เรื่องของสมาธิเป็นสากล เรื่องของสมาธิไม่ใช่มีเฉพาะในบ้านเมืองเรา เรื่องสมาธิไม่ใช่เฉพาะจะมานั่งหลับตาหรือฟังธรรมกันในวัด เรื่องของสมาธิเป็นเรื่องสากล สมาธิไม่ใช่ของศาสนาใด ไม่มีศาสนาใดผูกขาด สมาธิเป็นทั้งของคนมีศาสนา เป็นทั้งของคนไม่มีศาสนา โดยแยกสมาธิเป็น 2 แบบ คือ สมาธิในวิธีการ หมายถึง การปฏิบัติสมาธิที่มีรูปแบบ มีวิธีการที่เป็นกิจจะลักษณะ เช่น การนั่งขัดสมาธิ กำหนดลมหายใจ บริกรรมภาวนา การเพ่งกสิณ การเดินจงกรม เป็นต้น และสมาธิในชีวิตประจำวันหรือสมาธิสาธารณะ เป็นการปฏิบัติสมาธิในชีวิตประจำวัน ด้วยการกำหนดสติอยู่กับงานในปัจจุบัน

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สมาธิในวิธีการเป็นการฝึกฝนภาคปฏิบัติ เพื่อนำมาใช้จริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินชีวิต อย่างมีสติสัมปชัญญะตลอดเวลา สติสัมปชัญญะคือ กลไกที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาจิตหรือการทำสมาธิ การพัฒนาจิตหรือการปฏิบัติสมาธิที่เป็นหนทางของ สัมมาสมาธิ¹⁴ จะต้องยึดถือจุดหมายหลักการดังนี้คือ เป็นการปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างและเพิ่มพูน พลังสติสัมปชัญญะ เพื่อให้เกิดปัญญา เป็นการปฏิบัติเพื่อรู้กาย รู้จิตของตนเอง การละชั่ว ประพฤติดี และการกำหนดรู้ปัจจุบัน เป็นหลักการสำคัญ

การบริหาร หมายถึง กระบวนการฝึก อบรม แนะนำ สั่งสอน ตักเตือน เมื่อกล่าวถึงจิต
 คนเราเกิดมาประกอบด้วยชั้น 5 มี รูป คือ สิ่งที่เราเห็นได้ คล้ำ สัมผัสได้ (กาย) เวทนา คือ
 ความรู้สึก สัญญา คือความจำได้หมายรู้ สังขาร คือความปรุงแต่ง และวิญญาณ คือความ
 รับรู้ซึ่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ 4 อย่างนี้รวมเป็นจิต เมื่อรวม 2 ส่วน คือ
 กายกับจิต ลักษณะอาการของจิตมีดังนี้ ดิ้นรนรับอารมณ์ กวัดแกว่งไม่หยุดอยู่กับที่คือ
 มีอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง รักษาอยากบังคับให้อยู่กับที่ได้ยาก ห้ามยากป้องกันมิให้คิดได้ยาก
 ข่มยากฝึกได้ยาก ไม่ค่อยยอมให้ฝึก ไปเร็วเกิดดับเร็ว ต้องคอยจับคอยกำหนดจึงรู้ ไปตาม
 อารมณ์ ชอบเรื่องใดคิดเรื่องนั้น ไม่ชอบเรื่องใดก็คิดถึงเรื่องนั้น ไปได้ไกลรับอารมณ์ในที่
 ไกลๆ ยากจะดึงกลับมาให้อยู่ที่ได้ ไม่มีรูปร่าง ไม่มีสี ไม่มีสณฐาน มีที่อยู่ในกายของเรา

การบริหารจิต¹⁵จึงเป็นการบริหารจิตให้อยู่กับที่ ทางศาสนาเรียกว่ามีอารมณ์เดียว บังคับ
 มิให้ดิ้นรนกวัดแกว่ง ทำให้ความคิดอยู่กับที่นานๆ ฝึกฝนแล้วจะเป็น จิตบริสุทธิ์ สะอาด
 ผ่องใส มีความตั้งมั่น ไม่คลอนแคลน เกิดความพร้อมคือพร้อมที่จะทำงานได้ตลอดเวลา
 ทางศาสนาเรียกว่า ปริสุทธะ (จิตบริสุทธิ์) สมาหิตะ (จิตตั้งมั่น) สมมณียะ (จิตมีความ
 พร้อม)

ประโยชน์ของการบริหารจิตได้แก่ เกิดความรับผิดชอบ มีสติ สมาธิ ปัญญา รู้ทัน
 ตามความเป็นจริง ทันท่อเหตุการณื ทันท่อโลก เกิดคุณธรรมประจำใจ มีสติระลึกรู้ได้
 อยู่เสมอ ไม่เป็นคนประมาท ไม่เป็นคนมักได้ถือโอกาส การบริหารจิตดี ได้รับความสุข
 ดังนี้ ทำให้ผ่อนคลายความเครียด ทำให้เกิดความผ่องใส กายผ่องใส จิตผ่องใส มีความ
 สงบเย็น ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน จำได้เร็ว เข้าใจได้เร็ว ทำให้มีความ
 เมตตา กรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น สัตว์อื่น ทำให้มีสติ สมาธิ ปัญญา อยู่กับตัวตลอดเวลา
 ทำให้ มีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่เสมอ ทำให้มีจิตตั้งมั่น ทำให้มีปัญญารอบรู้ รู้จักเหตุ ผล
 คน ประมาท กาล บุคคล ชุมชน ช่วยให้ตนเองเกิดความมั่นคง ช่วยให้สำนึกในหน้าที่
 ใครอยู่ในหน้าที่อะไรก็ทำหน้าที่นั้นได้สมบูรณ์ ช่วยให้ไม่ประมาทในชีวิต

พระพุทธองค์กล่าวไว้ว่า หลักสติปัฏฐาน 4¹⁶ คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาว่าสิ่งทั้งหลาย
 ให้รู้เห็นตามเป็นจริง โดยกำกับจิตตั้งต้น แต่การรับรู้ ให้อยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น เป็นไปอยู่
 จริงในขณะนั้นๆที่เรียกว่า อยู่กับขณะปัจจุบัน ไม่เลื่อนไหลล่องลอยไปในอดีตและอนาคต
 และให้สตินั้นเป็นตัวสร้างโอกาสแก่ปัญญาโดยจับสิ่งที่ได้เห็น ได้ยินในขณะนั้นๆ
 ประกอบด้วย กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพทาง
 ร่างกาย ให้เห็นว่ามันเป็นรูป เป็นกาย ไม่ใช่ตัวเรา เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือใช้สติ

ตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพจิตใจ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลายที่รู้ ที่คิด ที่เกิดขึ้นในใจ

การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักสัจธรรม เป็นสิ่งที่เป็นจริงตามธรรมชาติ ควรเริ่มต้นที่การมีศีล 5 ไว้ประจำใจเป็นอย่างน้อย นอกจากการมีพื้นฐานด้วยศีล 5 ยังมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา¹⁷ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหาร หลักธรรมแรกคือ หลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ ซึ่งเป็นธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ ประกอบด้วย รู้หลักการ (ธัมมัญญตา) รู้จุดหมาย (อัตถัญญตา) รู้ตน (อัตตัญญตา) รู้ประมาณ (มัตตัญญตา) รู้กาล (กาลัญญตา) รู้ชุมชน (ปุริสัญญตา) รู้บุคคล (บุคคลโรปรัญญตา) หลักธรรมที่เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติให้มีการครองตนอย่างสมบูรณ์ คือ หลักมรรค 8 จะทำชีวิตมีความสุข สมดุลอันเป็นรากฐานของความสุข ความเจริญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และตนเอง ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่นชอบ

หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรม ซึ่งจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีน้ำใจซึ่งกันและกัน เป็นเหตุให้เกิดความรัก ความสามัคคี ดำเนินชีวิตด้วยความสุข ประกอบด้วย ทาน คือ การให้เป็นสิ่งของแก่คนที่ควรมีจิตอาสา มีความเสียสละ ปิยวาจา คือ การเจรจาพูดด้วยวจีที่อ่อนหวาน มีวาจาเป็นมิตร อัตถจริยา คือ การประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่น สมานัตตา คือ การวางตนให้เหมาะสมกับฐานะตนเอง หลักธรรมโลกบาล เป็นหลักธรรมที่ช่วยคุ้มครองบุคคล หรือมวลมนุษยย์ในโลก ให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข มีความร่มเย็น เป็นสุข ประกอบด้วยกัน 2 ประการ คือ ทิริ คือ ความละอายในตนเอง โอตตปปะ คือ มีความเกรงกลัวต่อทุกข์ ความเสื่อม ความชั่ว จนไม่คิดจะกระทำ ความชั่ว หลักธรรมที่ใช้ครองใจคน ในการให้เป็นมิตร มี 4 ประการ คือ สัจจะ คือ การตั้งอยู่ในความสัตย์ พูดจริง มีความจริงใจ ในการคบมิตร ธัมโม คือ การรู้จักบาป บุญ สิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ พิงระลิก อยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ ธิติ คือ การมีความเพียรอันได้แก่ การทำความดี มีความเพียรในการปฏิบัติงานอย่างเสมอต้นเสมอปลาย จาโค คือ มีความยินดีในการบริจาค แบ่งปัน ช่วยเหลือผู้อื่นที่จะช่วยให้พ้นทุกข์ ตามความเหมาะสม

หลักคุณธรรม 5 ในการปฏิบัติต่อทุกคนที่เป็น ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ร่วมงานด้วยความเสมอภาคจึงเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา 5 ประการ คือ สัจจวา คือ การแนะนำในสิ่งต่างๆ เป็นการดำเนินชีวิต การปฏิบัติด้วยความจริงใจด้วยใจที่สะอาดบริสุทธิ์ บัณฑิตา คือ มีความฉลาด และแนะนำสิ่งที่เป็นสัจธรรมความจริง ความเลื่อมใสทั้งปวงด้วยความฉลาด รอบคอบถูกกาลเทศะ อุตสาหะเสนาะ คือ การตัดสินใจปัญหาต่างๆ ด้วยสติ ด้วยปัญญา เมธาวิ คือ การนึกถึงธรรมเป็นที่ตั้งไม่เห็นแก่สิ่งยั่วยุด่าง ๆ เช่น อามิสสินจ้าง การประจบ สอพลอ เป็นต้น ธัมมัญชะ คือ การไม่อาฆาต จองเวร ในทางตรงกันข้ามควรให้อภัย เพราะในทางพระพุทธศาสนา นับถือว่าการให้อภัยเป็นกุศลสูงสุดด้วยเช่นกัน

หลักพรหมวิหาร 4 คือหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ปกครองและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้แก่ เมตตา คือ ความปรารถนา ให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา คือ การรู้จักวางเฉย

หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่ทำให้ประสบผลสำเร็จในการทำงาน คือ ฉันทะ คือ มีความพึงพอใจในงานที่รับผิดชอบ วิริยะ คือ มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เสียสละ ในการทำงานโดยมุ่งหวังให้งานประสบผลสำเร็จ จิตตะ คือ มีความฝักใฝ่เอาใจใส่งานอย่างต่อเนื่องและการทำงานด้วยความระมัดระวัง โดยหวังผลให้งานประสบผลสำเร็จ วิมังสา คือ มีความคิดไตร่ตรอง หาเหตุผลคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และการพัฒนางาน

ในปัจจุบันมีตำราที่เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำ มีหลักสูตรการฝึกอบรมภาวะผู้นำมากมาย ทั้งของมหาวิทยาลัย สถาบัน บริษัทที่ปรึกษา และศูนย์ฝึกอบรมต่างๆ ซึ่งมีการนำเสนอโมเดลในการพัฒนาภาวะผู้นำมากมาย และบางโมเดลหรือหลักสูตรของการพัฒนาภาวะผู้นำ¹⁸ก็มีการพัฒนามาจากทฤษฎีภาวะผู้นำที่ได้รับการยอมรับ ตัวอย่างเช่น จากทฤษฎี “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง” ก็มีการพัฒนาหลักสูตร “Full Range Leadership Development” หรือจากแนวคิด “The 7 Habits of Highly Effective People” และแนวคิด “Principle-Centered Leadership” หรือหลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำ “4 role of leadership” หรือตัวอย่างโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำ เช่น The Center for Creative Leadership (CCL) จัดทำหลักสูตร Leadership Development Program (LDP)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยจำนวนมากที่เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำ ที่มีการวิจัยและตีพิมพ์ในวารสารต่างๆ มากมาย รวมถึง มีการศึกษาภาวะผู้นำและทิศทางใหม่เพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำ ตามบริบทของสังคมไทยซึ่งเป็นแนวคิดภาวะผู้นำที่พัฒนาขึ้นจากผู้บริหารคนไทย และสามารถพัฒนาได้ ซึ่งผลการศึกษาวิจัยได้แนวคิดภาวะผู้นำ 6 องค์ประกอบ¹⁹ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การส่งเสริมแรงบันดาลใจผู้ใต้บังคับบัญชา ส่งเสริมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความรักองค์กร พัฒนาตนเอง และมีส่วนร่วมในการทำงาน

องค์ประกอบที่ 2 การใส่ใจและปรารถนาดีต่อผู้อื่น การรักษาน้ำใจผู้ใต้บังคับบัญชา พยายามทำให้ผู้อื่นมีความสุข ออมชอมประโยชน์แก่ทุกฝ่าย

องค์ประกอบที่ 3 การมีศีลธรรมในการทำงาน ยึดมั่น ในศีลธรรม มีการดำเนินการอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ และมีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น

องค์ประกอบที่ 4 ความสามารถในการคิดเชิงยุทธศาสตร์ มีวิสัยทัศน์รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มองการณ์ไกลและมีความคิดเชิงกลยุทธ์

องค์ประกอบที่ 5 การเสริมสร้างจิตสำนึกต่อสังคม ปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา สร้างและส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีที่ดี

องค์ประกอบที่ 6 การเปิดกว้างยอมรับสิ่งต่างๆ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับการเปลี่ยนแปลง และยอมรับข้อด้อยของตนเอง

ปัจจัยที่เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาภาวะผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพที่องค์กรจำเป็นต้องให้ความสำคัญ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโมเดลการพัฒนาภาวะผู้นำ²⁰ด้วย คือ การประเมินผล (Assessment) มีความสำคัญเพราะทำให้บุคคลได้ตระหนักรู้ว่าตนเองอยู่ในระดับไหนขณะนั้น ความท้าทาย (Challenge) จะทำให้บุคคลพัฒนาความสามารถใหม่หรือทำให้เกิดความก้าวหน้าขึ้น และการสนับสนุน (Support) มีส่วนช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับอุปสรรคในระหว่างการพัฒนา

การพัฒนาภาวะผู้นำโดยสรุปส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่าภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด และเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ แต่เรามักจะพบว่ามาจากการพัฒนามากกว่า และยังมีนักวิชาการที่เห็นว่า “เราทุกคนสามารถเป็นผู้นำได้” และในสังคมปัจจุบันเราต้องการคนที่มีภาวะผู้นำที่ดี ภาวะผู้นำที่มีจริยธรรมเป็นอย่างมาก สำหรับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำ²¹ เช่น การไม่เห็นความสำคัญของการพัฒนาภาวะผู้นำ,ไม่รู้ว่า จะพัฒนาภาวะผู้นำแบบไหนดี, ขาดการออกแบบการฝึกอบรมที่มีประสิทธิภาพ

เมื่อกลับมามองหลักสูตรการเรียนการสอนในเรื่องภาวะผู้นำทางทหารของกองทัพบก ได้กำหนดให้แต่ละหลักสูตรบรรจุเนื้อหาวิชาดังกล่าวอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ทั้งในการเรียนการสอนของโรงเรียนเหล่าสายวิทยาการทุกเหล่า และสถาบันการศึกษาชั้นนำของกองทัพบกทุกหลักสูตร ดังนั้นในเรื่องหลักวิชา แนวคิด ทฤษฎีทุกหลักสูตรหรือส่วนใหญ่ ได้บรรจุไว้ในหลักสูตรอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว แต่ในเรื่องการทำโมเดลหรือแนวทางการฝึกอบรมการพัฒนาภาวะผู้นำทางทหารเกิดขึ้นน้อยมากหรือบางสถานศึกษาไม่ได้จัดทำและบรรจุในหลักสูตรการศึกษาแต่อย่างใดจะเน้นเฉพาะการเรียนการสอนในห้องเรียน ในส่วนของกรมยุทธศึกษาทหารบกนอกจากได้จัดทำ รส.6-22 คู่มือราชการสนาม ว่าด้วย การนำและผู้นำทางทหาร พ.ศ.2552 กรมยุทธศึกษาทหารบก เพื่อแจกจ่ายแก่หน่วยในกองทัพบกแล้ว ศูนย์พัฒนาหลักนิยมและยุทธศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารบก ยังได้จัดทำคู่มือฉบับพกพา การนำและผู้นำทางทหาร เพื่อความสะดวกในการใช้และกระจายให้ทั่วถึงทุกระดับหน่วย ในการพัฒนาและเสริมสร้างคุณลักษณะ และภาวะผู้นำทางทหารสำหรับกำลังพลกองทัพบก

ในด้านการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก ซึ่งเป็นสายวิทยาการเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรอบรมคุณธรรม จริยธรรม การปฏิบัติพิธี และกิจทางศาสนาสำหรับกำลังพลในกองทัพบก ในปัจจุบันกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนในภาพรวมสำหรับกำลังพลกองทัพบก²² ดังนี้ การอบรมการศาสนาและศีลธรรม ระยะเวลา 1 เดือน เนื้อหาเกี่ยวกับการครองตน ครองคน และครองงาน ผู้เข้ารับการศึกษานายทหารชั้นประทวน และนายทหารสัญญาบัตร ชั้นยศไม่เกินพันโท สถานที่ กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก การอบรมการพัฒนาบุคลากรกองทัพบก ระยะเวลา 15 วัน เนื้อหาการพัฒนาจิตใจตามแนวสติปัญญา 4 ผู้เข้าอบรม กำลังพลทุกชั้นยศ สถานที่วัดอัมพวัน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี การอบรมพิธีกรรมด้านศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ระยะเวลา 5 วัน เนื้อหา การฝึกความเป็นผู้นำ ในด้านการปฏิบัติพิธีทางราชการ ผู้เข้ารับการอบรม นายทหารชั้นประทวนจากหน่วยส่วนภูมิภาค สถานที่กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก หลักสูตรนายทหาร อนุศาสนาจารย์ชั้นต้น (ชั้นนายร้อย) ระยะเวลา 3 เดือน เนื้อหาวิชาบังคับตามที่กองทัพบกกำหนด และวิชาหลักอนุศาสนาจารย์ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ระยะเวลา 5 วัน สถานที่วัดพิบูลทอง อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี หลักสูตรนายทหาร อนุศาสนาจารย์ชั้นสูง (ชั้นนายพัน) ระยะเวลา 15 สัปดาห์ เนื้อหาวิชาบังคับตามที่กองทัพบกกำหนด การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 วัน วิชาเศรษฐกิจพอเพียง และ

การศึกษาสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพิธีลอยอังคารของกองทัพเรือ สถานที่วัดพิบูลทอง อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์บุรี

นอกจากนี้ ทุกหน่วยของกองทัพบก ได้ริเริ่มในการอบรมคุณธรรม จริยธรรมสำหรับกำลังพลในหน่วย โดยอนุศาสนาจารย์ของหน่วย การนิมนต์พระสงฆ์ในพื้นที่มาแสดงธรรมในลักษณะ Unit School การนำกำลังพลออกปฏิบัติธรรมในสถานปฏิบัติธรรมหรือวัดที่มีที่ตั้งใกล้เคียงหน่วย และบางหน่วยงานของกองทัพบกได้รับความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาของภาครัฐ เอกชนได้จัดสรรที่นั่งสำหรับการฝึกอบรมหลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำสำหรับกำลังพลกองทัพบกและครอบครัว ได้เป็นบางส่วน ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ขาดความต่อเนื่องและขาดการขยายผลมาสู่หน่วยงานของกองทัพบก

ตัวอย่างการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำที่สามารถเป็นตัวอย่าง และสอดคล้องกับบริบทสังคมทหาร ได้แก่ แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของกองบัญชาการกองทัพไทย²³ โดยจัดชุดวิชาการพัฒนาภาวะผู้นำ ทั้งในด้านการเรียนรู้ในห้องเรียนและการฝึกปฏิบัติ ประกอบด้วย วิชาการสื่อสารในองค์กร วิชาการเป็นผู้นำในการทำงาน วิชาการบริหารบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ วิชาคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับผู้นำ วิชาการควบคุมตนเองและการพัฒนาการประพฤติตนให้สมกับการเป็นผู้นำ วิชาการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ การคิดเชิงระบบ เป็นต้น ผู้เข้ารับการอบรม ได้แก่ นายทหารสัญญาบัตรของกองบัญชาการกองทัพไทย ชั้นยศพันโท นาวาโทหรือนาวาอากาศโทขึ้นไประยะเวลาในการฝึกอบรม ๑ สัปดาห์ สถานที่ กองบัญชาการกองทัพไทย

จากการทบทวนวิวัฒนาการของภาวะผู้นำในแขนงต่างๆ เราสามารถสรุปทฤษฎีภาวะผู้นำในยุคต่างๆตามแนวทางการศึกษาภาวะผู้นำตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันโดยทฤษฎีภาวะผู้นำสามารถแบ่งได้กว้างๆเป็น อำนาจและอิทธิพล ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์ ภาวะผู้นำเชิงบารมีและภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงและทฤษฎีภาวะผู้นำแนวใหม่ ยังไม่สามารถกำหนดชัดเจนไปได้ว่าคำนิยามใดมีความเหมาะสมถูกต้องที่สุด แต่ยอมรับกันว่าไม่มีทฤษฎีใดสามารถนำมาใช้ได้ในทุกสถานการณ์ต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่นิยมนำเอาทฤษฎีตะวันตกมาใช้อย่างแพร่หลายด้วยความทันสมัยทำให้ดูดี แต่จะได้ผลหรือไม่ประการใดยังไม่มีมีการวิเคราะห์ประเมินผลกันอย่างจริงจัง เพราะสังคมไทยแตกต่างกับสังคมตะวันตกที่ยึดถือกฎกติกาเป็นหลัก ส่วนสังคมไทยยึดถือบุญคุณน้ำใจของพวกเขาไม่ตรงไปตรงมา

ตามกฎกติกา วัฒนธรรมของไทยเป็นระบบอุปถัมภ์ต้องมีการประนีประนอมพึ่งพาอาศัยกันตลอดมากลายเป็นอุปสรรคต่อการนำอย่างเที่ยงธรรมและตรงไปตรงมาที่ผู้นำจะต้องทำ

จะเห็นว่าวิวัฒนาการของทฤษฎีภาวะผู้นำในยุคต่างๆตามแนวทางทฤษฎีที่ศึกษา มีการนำทฤษฎีเหล่านี้มาเขียนเป็นตำราให้ศึกษาเรียนรู้ เพื่อสร้างความเป็นผู้นำโดยวิธีการที่แตกต่างกัน แต่สามารถสรุปเนื้อหาส่วนที่มีส่วนคล้ายคลึงกันออกเป็น 2 หลักการ คือ หลักการทั่วไปของผู้นำเป็น การสร้างคุณลักษณะที่ดีให้เกิดมีขึ้นในตนเอง เพื่อแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ และหลักการพื้นฐานของผู้นำเป็นการควบคุมตนเอง และการเข้าใจธรรมชาติของผู้อื่น²⁴ โดยหลักการพื้นฐานนี้กล่าวถึงวิธีการที่หลากหลายในการควบคุมตนเองและเข้าใจธรรมชาติของผู้อื่นที่ผู้นำต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีหรือหลักการอื่นใด หากทำให้บุคคลสามารถควบคุมตนเอง และเข้าใจผู้อื่นได้แล้ว นับว่าบุคคลนั้นมีพื้นฐานของความเป็นผู้นำในตนเอง

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ยกตัวอย่างที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นในการเสริมสร้างภาวะผู้นำทางนั้นเป็นหลักฐานที่นิยมอย่างแพร่หลาย แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดในการครองตน ให้มีพฤติกรรมอันประเสริฐเป็นคนดีนี้มีรากฐานแห่งความดีคือ การยึดถือปฏิบัติศีล 5 ประจำวันและดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทด้วยหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นอกจากการมีคุณธรรมและยึดถือหลักพุทธธรรมในการครองตนแล้วยังต้องมีหลักธรรม ในการครองคนและครองงานด้วย เพราะคนเราอยู่คนเดียวทำงานคนเดียวไม่ได้ ย่อมต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างมีคุณธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในการดำเนินชีวิต การฝึกปฏิบัติในการพัฒนาตนเองโดยใช้หลักพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดคือการฝึกให้เรามี สติสัมปชัญญะ หรือที่เรียกว่า ธรรมมีอุปการะมาก ให้สามารถตามดู รู้ทัน และควบคุมการกระทำทางกาย ทางใจ ให้อยู่ในทำนองคลองธรรม ด้วยการฝึกปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหาร คือหลักการทั่วไปของผู้นำซึ่งเป็นการสร้างคุณลักษณะที่ดีให้เกิดมีขึ้นในตนเอง เพื่อแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ และหลักการพื้นฐานของผู้นำเป็น การควบคุมตนเอง และการเข้าใจธรรมชาติของผู้อื่นและมีความเชื่อมโยงกับคุณลักษณะผู้นำทางทหาร 15 ประการตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์ มีวิจาร์ณญาณ ความยุติธรรม ความไม่เห็นแก่ตัว รู้กาลเทศะ เป็นต้น และหลักการของผู้นำ 11 ประการในข้อ รู้จักตนเองหาหนทางปรับปรุงตนเองตลอดเวลา และปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างผู้ได้บังคับบัญชา เป็นต้น

ซึ่งหลักสติปัฏฐาน 4 นี้ เป็นทางสายเอก เป็นที่ตั้งแห่งสติ ให้มีความเพียร รู้สึกตัว มีสติสัมปชัญญะ ระลึกรู้ ในกาย เวทนา จิต ธรรม ละความยินดียินร้าย ความพอใจ ความไม่พอใจ วิธีการคือหัดเอาอคติในใจออกไป ด้วยจิตที่เป็นกลาง เป็นสมาธิ จะเกิดปัญญาไปตามลำดับ คือละได้ด้วยปัญญา การรู้ทันสภาวะต่างๆที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส เมื่อเราปฏิบัติเราจะรู้ได้เองว่าใจเรามั่นคง มีสมาธิในการทำงาน มีสติ รู้เท่าทันอารมณ์ และสามารถควบคุมใจ ให้ทำแต่ในสิ่งที่ดีและละเว้นการกระทำในสิ่งที่ไม่เป็นกุศลได้มากขึ้น ตามลำดับ อานิสงส์ของการปฏิบัติ²⁵ จิตจะบริสุทธิ์ขึ้นเพราะเราเห็นกิเลสเยอะขึ้น รู้สึกตัวบ่อยขึ้น รู้ว่าหลงบ่อยขึ้น ทำให้ความเศร้าโศกเสียใจต่างๆลดน้อยลง เข้าใจ ในความจริง ไม่หลงยึดมั่นถือมั่น เพื่อดับทุกข์โศกเศร้า เพื่อบรรลุถึงมรรค คืออริยสัจสี่ อริยจิตตสิกขา อริยปัญญาสิกขา เพื่อให้แจ้งพระนิพพาน คือความพ้นทุกข์

จากแนวความคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำทางทหารของตะวันตกและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความเชื่อมโยงและคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะ 2 หลักการ คือหลักการทั่วไปของภาวะผู้นำคือการสร้างคุณลักษณะที่ดีให้เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์และหลักการพื้นฐานของผู้นำเป็นการควบคุมตนเอง และการเข้าใจธรรมชาติของคนอื่น ซึ่งภาวะผู้นำเป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและสามารถพัฒนาปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของตนเองได้ตลอดเวลา สำหรับภาวะผู้นำทางทหารนั้นมิได้แตกต่างจาก หลักการภาวะผู้นำทั่วไป และหลักการพื้นฐานแต่อย่างใด และจะเป็นข้อได้เปรียบเหนือกว่าแนวคิดตะวันตกถ้าเราได้นำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งให้ความสำคัญต่อเรื่อง จิตและการฝึกจิตในอันที่จะทำให้บุคคลได้พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมทหาร ซึ่งต้องเผชิญและต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นๆเพราะคนไทยมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาและจารีตประเพณี วัฒนธรรมของคนไทยมีความเหมาะสมสอดคล้องกับการประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมกว่า เพียงแต่เราอย่ามองข้ามและลดความสำคัญคุณค่าเหล่านี้ที่มีมาคู่กับชาติไทยเราเท่านั้นเอง

นอกจากนั้นแล้วควรนำสิ่งที่ดีของแนวคิดตะวันตกมาใช้ประกอบกันให้สมบูรณ์ เช่นรูปแบบหรือโมเดลการพัฒนาภาวะผู้นำที่มีการพัฒนามาจากแนวคิด ทฤษฎีตะวันตกมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทสังคมทหาร ก็จะทำให้กำลังพลของกองทัพบกมีแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำทางทหาร ในทุกระดับชั้นได้โดยสมบูรณ์เกิดความง่ายในการทำ ความเข้าใจและจับต้องพิสูจน์ได้ แต่ที่สำคัญจะต้องปลูกฝังสิ่งเหล่านี้ทั้งด้านอุดมการณ์ ความ

เชื่อ ทศนคติ ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง กำหนดเป็นกลยุทธ์หรือยุทธศาสตร์ การพัฒนาคนตามแนวพุทธศาสนา คือส่งเสริมความรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจของมนุษย์ให้มีระดับที่สูงขึ้น ทั้งในแง่ของปัญญาและพฤติกรรมที่แสดงออกมา เน้นกระบวนการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของกองทัพอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มเข้ารับราชการ จนถึงเกษียณอายุราชการ ทุกหลักสูตรการศึกษาในกองทัพบก จะต้องให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้

ดังนั้น ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยหัวข้อการบริหารจิตเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหาร ประกอบด้วย การนำแนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำทางตะวันตกยุคใหม่เข้ากับการบริหารจิตหรือการฝึก สมาธิอย่างจริงจัง เพื่อประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เร่งสร้างการรับรู้และทำความเข้าใจแก่นแท้ของพุทธศาสนา และแนวทางการพัฒนาตนเองตามแนวพุทธศาสนาเพื่อยึดถือเป็นหลักในการเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหารซึ่งเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยและขยายผลไปสู่สังคมต่อไป การเพิ่มเติมหลักสูตรฝึกอบรมการพัฒนาภาวะผู้นำที่เป็นแนวทางของกองทัพบกในทุกระดับของการศึกษาของกองทัพ โดยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการฝึกอบรมที่มีประสบการณ์และมีประสิทธิภาพทั้งกองทัพบกเองและร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการจัดทำหลักสูตรฝึกอบรมหรือโมเดลในการพัฒนาภาวะผู้นำทางทหารที่จับต้องได้ น่าสนใจ มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทสังคมทหาร ส่งเสริมกำลังพลเข้าศึกษาอบรมเพื่อเป็นวิทยากรของหน่วยด้านการเสริมสร้างภาวะผู้นำให้มีขีดความสามารถและสมรรถนะเทียบเท่ากับหน่วยงานภายนอกโดยการสนับสนุนของหน่วยงานกองทัพบกในทุกระดับเพื่อขยายผลสู่ผู้นำทางทหารในทุกระดับ

กรมยุทธศึกษาทหารบก ควรจัดตั้งคณะทำงานเพื่อทบทวน แก้ไขและเพิ่มเติมเนื้อหาใน รส.6-22 คู่มือราชการสนามว่าด้วยการนำและผู้นำทางทหาร พ.ศ.2552 ให้ทันสมัยเป็นปัจจุบันและเป็นแบบฉบับของกองทัพบกไทย โดยเพิ่มเติมโมเดลการพัฒนาและวิธีการเสริมสร้างภาวะผู้นำทางทหารทั้งที่เป็นกรนำตัวแบบตามแนวคิด ทฤษฎีตะวันตกที่ได้ผ่านการรับรองและนำไปใช้แล้วได้ผลและมีประสิทธิภาพ จากสถาบันการฝึกอบรมที่มีชื่อเสียงทั้งในและต่างประเทศ มาประยุกต์ใช้เป็นแบบและในแบบฉบับของบริบทสังคมไทยโดยมุ่งเน้นแนวทางการพัฒนาจิตใจโดยให้ความสำคัญและเน้นไปที่การฝึกปฏิบัติตามแนวสติปัญญา 4 ผนวกกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวข้างต้น ผลักดันการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธศาสนาเป็นวาระของกองทัพบกให้ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญและให้การสนับสนุน

เพิ่มเติมงบประมาณการจัดการฝึกอบรมเพื่อพัฒนากำลังพลตามแนวทางศูนย์พัฒนาจิตใจกำลังพลกองทัพบก วัดอัมพวัน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ให้มากขึ้นหรือขยายศูนย์ดังกล่าวกระจายไปยังทุกหน่วยทหารในทุกภูมิภาคที่มีวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมที่มีที่ตั้งใกล้หน่วย มีสถานที่และบุคลากรพร้อมและมีแนวทาง ในการฝึกปฏิบัติและศักยภาพใกล้เคียงกับวัดอัมพวัน สุดท้ายคือการให้ความสำคัญ ในเรื่องการประเมินผล การพัฒนาและเสริมสร้างภาวะผู้นำในทุกระดับโดยสามารถสอดแทรกได้ทั้งในการปฏิบัติงานปกติ การฝึก ศึกษาในทุกหลักสูตรของกองทัพบก หรือการประเมินค่ากำลังพลประจำปี เป็นต้น

ในท้ายที่สุดนี้ ขอจบลงด้วยการให้ความสำคัญของคำว่า “ผู้นำ” นั้นเป็นบุคคลที่มีอิทธิพล และมีผลกระทบอย่างสูงทั้งทางบวกและทางลบต่อผู้ตามหรือผู้อื่น หัวใจสำคัญของภาวะผู้นำคือ มีจริยธรรมของผู้นำ ต้องพัฒนาก่อนและตามด้วยความฉลาดทางสติปัญญา อารมณ์ ความสามารถด้านต่างๆ ดังพุทธศาสนสุภาษิต ที่ว่า “ศีล สมาธิ ทำให้เกิดปัญญา” และ “จะพัฒนาอะไรก็ติด ถ้าจิตไม่พัฒนา”

เอกสารอ้างอิง

- ¹ วิษณุ เครืองาม. เล่าเรื่องผู้นำ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน;2554.
- ² นคร สัจจรัตน์. การพัฒนาประเทศของสิงคโปร์.[อินเทอร์เน็ต].2558 [เข้าถึงเมื่อ 4ม.ค. 2561].เข้าถึงได้จาก:<http://www.softbankthai.com>.
- ³ รัตติกรณ์ จงวิศาล.ภาวะผู้นำ Leadership.กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย;2559.
- ⁴ ภักธณ สนิทสม,ณัฐพล จารัตน์.คุณลักษณะผู้นำทางทหารที่พึงประสงค์ของกองทัพไทย.วารสารนักบริหาร Executive Journalปีที่35 ฉบับที่ 1.2558:หน้า 75,80-81.
- ⁵ FM 22-100. Army Leadership.Headquarter Department of the Army. August.1999.
- ⁶ พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), เสถียรพงษ์วรรณปก.มณีแห่งปัญญา. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ธรรมสภา;2536.
- ⁷ ประสาน หอมพูล. บทบาทภาวะผู้นำ. [อินเทอร์เน็ต].2559 [เข้าถึงเมื่อ 22 ก.พ.2561].เข้าถึงได้จาก:<http://www.mike-cmu.blogspot.com>.
- ⁸ ธรรมปราโมทย์.คู่มือผู้ปฏิบัติธรรม.นครปฐม:หจก.สาละพิมพ์การ;2536.
- ⁹ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก.ธรรมสมาธิ[อินเทอร์เน็ต].2559 [เข้าถึงเมื่อ 31 ม.ค.2561].เข้าถึงได้จาก :<http://sites.google.com>smartdhamma>.
- ¹⁰ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงตรัสเนื่องในวันมาฆบูชา พ.ศ.2536.
- ¹¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต).พุทธธรรม.พิมพ์ครั้งที่9.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย;2539.
- ¹² หลวงปู่หลุย จันทสาโร. ภาวนา. [อินเทอร์เน็ต].2552 [เข้าถึงเมื่อ 18 พ.ย.2560].เข้าถึงได้จาก:<http://www.dhammadjak.net>forum>viewtopic>.
- ¹³ พระราชสังวรญาณ (หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย).หนังสือฐานิยบูชา.กรุงเทพฯ:ชวนพิมพ์;2544.
- ¹⁴ เรื่องเดียวกัน.
- ¹⁵ พระราชสุทธินิพนธ์มงคล(หลวงพ่อจรัญฐิตธมโม). ประโยชน์ของการบริหารจัดการ.[อินเทอร์เน็ต].2558 [เข้าถึงเมื่อ 14 พ.ย.2560].เข้าถึงได้จาก :<http://www.palipage.com/watam/piyapan4/k00059.html>.
- ¹⁶ สุภีร์ ทุมทอง.สติปัญญา 4 เส้นทางตรงสู่พระนิพพาน.[อินเทอร์เน็ต].2554 [เข้าถึงเมื่อ 11 ม.ค.2561].เข้าถึงได้จาก:<http://www.jitsabuy.com>.

-
- ¹⁷ ประภารัตน์ เพ็ชระ.การครองตน ครองคน และครองงาน ของผู้บริหารตามหลักธรรม นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารงาน.เอกสารประกอบข้อมูล KM ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครนายก.[อินเทอร์เน็ต].2557 [เข้าถึงเมื่อ 1 มี.ค.2561].เข้าถึงได้จาก :<http://www.siace.ac.th>.
- ¹⁸ รัตติกรณ์ จงวิศาล.ภาวะผู้นำ Leadership.กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย;2559.
- ¹⁹ เรื่องเดียวกัน.
- ²⁰ เรื่องเดียวกัน.
- ²¹ เรื่องเดียวกัน.
- ²² ข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ พันโท เกรียงไกร จันทะแจ่ม หัวหน้าแผนกวิชาการ กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก เมื่อ 25 ก.พ.2561.
- ²³ ข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ นาวาอากาศเอกวีระชัย สาดจินพงษ์นายทหารปฏิบัติการ ประจำกรมกำลังพลทหาร เมื่อ 2 เม.ย.2561.
- ²⁴ พิมลกานต์ กิตติพิชญางกูร.ภาวะผู้นำ.[อินเทอร์เน็ต].2548 [เข้าถึงเมื่อ 1 มี.ค.2561]. เข้าถึงได้จาก:<http://www.kruinter.com>.
- ²⁵ รัตติกรณ์ จงวิศาล.ภาวะผู้นำ Leadership.กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย;2559.